

Матеріяли для шкільних ранків і вечірок в пам'ять Тараса Шевченка.

Як дерево без глибокого коріння, як будинок без міцного фундаменту, так і народ не може нормально і успішно розвиватись без певних, твердих історичних традицій і національних підвалин. Без міцного, органічного зв'язку з історичним минулим народ — не народ, а якийсь безбаченко нещасний; нема йому пошани, нема йому поваги, нема йому навіть місця серед інших народів; він, немов те горопашне байстря, не знає, куди себе подіти, до кого прихилитись, всім чужий і безсилий. Горе тому народові, якого зрадлива доля позбавила міцного історичного коріння, який втерав органічний зв'язок з історичним минулим, який не витворив міцного національного ґрунту. Він — немов той листочок, одірваний од рідного дерева, немов та трісочка серед грізного, бурхливого моря, — нема йому певного захистку, нема порятунку. Підхоплюють його буїни

вітри, гойдають страшні хвилі, аж повіи, ватішившись до-схочу, кивнуть геть, щоб знишити, розбити до-щенту, розсіяти по світу.

Наш рідний український народ, який оце виступає на світову міжнародню сцену і творить свою власну, незалежну державу, мав колись, впродовж історичну підвалину для свого розвитку і міцний національний ґрунт. Але ж тяжкі політичні обставини, серед яких довелося йому жити, зблизи його з цього певного шляху, одняли у нього важке минуле, первали його колись такі міцні звязки з цим минулим, вибили у нього з-під віг твердий національний ґрунт, повернули його в якогось „Івана, не поміняного родства“, зробили його народом „без чести, без пуття“, нацією якихось сміхотворних „хахлов“, анекдотичних „дядьків“.

Ми, культурне громадянство,—і перш за все діячі школи, мусимо повернути нашому народові його історичну спадщину, мусимо знов звязати його з славним минулим, мусимо поновити порвані за лихих часів історичні традиції, мусимо підвести міцний національний фундамент під нашу державну будівлю. Це—перш за все—велике, почесне завдання нашої молоді національної школи. Вся наука в наших школах повинна провадитись так, щоб як найкраще і як найшвидше допомогти перевести в життя це велике, негайне завдання. Загальний напрям шкільної науки, програми окремих наук, шкільні обставови, виховання—все мусить стати до послуг великій ідеї відношення старих, в значній мірі забутих і загублених історичних традицій і витворенню міцного, твердого, надійного національного ґрунту для дальшого широкого, вільного, швидкого культурного розвитку нашого молодого ще в політичному житті народа. Маючи таку важливу мету, школи повинні всіх засобів ужити, щоб як найшвидше велика ідея стала реальним фактом, перетворилася в діло.

Одним з таких засобів, на нашу думку, можуть бути гарно укладені й обставлені шкільні дитячі ранки й вечірки, присвячені визначним нашим національним діячам і великим історичним подіям. Наші школи повинні уважно стежити, щоб ні одні значні історичні роковини, чи ювілеї наших крапних культурних і політичних діячів не минали без шкільного, бодай і найпростішого, невеличкого святкування. В першу чергу треба звичайно поставити роковини й ювілеї рідних письменників, бо вони найбільші до школи, бо в своїх творах вони дають гарний матеріал для таких свят, бо ці свята порівнюючи найлегше уряжати. Знається, нема потреби довго говорити про велике значіння рідної літератури, рідного слова в справі національного виховання дітей, в справі утворення міцного національного ґрунту для їх дальшого нормального розвитку. Це—аксіома, кожному—і найбільше вчителів—добре відома.

Гарно було б, коли б спеціалісти, фахівці намітили цілий ряд таких шкільних свят, поклали більш менш вироблені програми для них і дали потрібні матеріали. Такі роботи, корисні для всіх шкіл взагалі, особливо значіння мали б для народніх шкіл по селах, де ще так небогато культур-

впх сил, де ще нема вчительських бібліотек, де дуже важко знайти потрібний для шкільного свята матеріал. „Вільна Українська Школа“ взяла на себе ініціативу цього великого і дуже важливого діла. З нагоди роковин Шевченка вона пропонує вчителю матеріал для літературних вечірок в пам'ять великого Кобзаря.

Шевченко — наш геній, сонце нашої літератури, батько нашої поезії, могутній оберожець нашого рідного слова, великомученик за волю і долю України, натхненій пророк і апостол нашого національного відродження, наша краса, слава, гордість і святощі. На всій великій Україні не повинно бути ні одного куточка, ні одної школи, де б у навіки незабутні дні народження і смерті нашого генія не було такого або іншого святкування його світлої пам'яті. Ці святі дні повинні стати нашими національними святами. В ці дні по всій шкільній Україні мусять уржуватись по змозі як найкраще читання, концерти, вистави, дитячі ранки, вечірки, для дітей і дорослих, церковні одправи, святочні походи, присвячені нашому великому поетові. В ці дні по всій нашій країні, а найіаче по всіх культурних осередках її, повинно як найгогоєшніе дунати віще, прекрасне, натхнене слово нашого генія. В ці дні всі культурні сили наші мусять, зламивши велику иншу працю, цілком перейнятись настроєм і ідеями поета і всіх засобів ужити, щоб огненне слово, великі думки і почування Кобзаря знайшли собі добру стежку до душ і серць нашого народу. Це — почесне, величне завдання для нашої свідомої інтелігенції, і ніхто не має морального права зректись найгорячішою, найодповідальнішою, найнапруженішою роботи в великі Шевченківські дні.

Перше, ніж подавати матеріали до шкільних ранків та вечірок, присвячених Шевченкові, я дозволю собі поділитись з шановними товаришами-вчителями своїм досвідом в справі організації взагалі різних шкільних свят.

Кожному більш-менш практичному педагогові добре відомо, що діти не люблять, коли їм накладають яку-небудь роботу, що вони охотніше і з більшим задоволенням беруться до тієї роботи, яка виникає з їх власної ініціативи. Відомо також і те, що школа повинна пробуджувати і розвивати в дітях самодіяльність, творчість, — що тільки така робота з педагогічного боку має інтерес, вагу і певне значіння, яка дає як найширший простір дитячій самодіяльності і творчості. Цієї педагогічної аксіоми не можна забувати, готуючись до дитячих вечірок або ранків. Учитель повинен тільки навести дітей на думку про потребу шкільного свята, повинен відповідно настроїти дітей, викликати у дітей цікавість до роботи і дати їм до рук потрібний матеріал, а діти самі мусять зробити по змозі все для свого свята. Вони самі, утворивши ріжні комісії, складуть програму відповідного до їх смаку і зросту читання, співів, підберуть живі картини, прикрасять помешкання і т. д. Звичайно, що роботу дітей не можна розуміти так, що треба зовсім ухилитись од допомоги їм. Навпаки — учитель весь час повинен пильно, напружено працювати, уважно стежити за дітьми, направляти їх роботу, вносити в неї потрібні корективи, доводити її до можливої артистичної і художньої висоти, — повинен робити поруч з дітьми, але — так мовити —

більше їх руками, ніж своїми власними. Я здебільшого почивав з того, що викликав охочих з-поміж дітей, які складали з себе літературну комісію. До роботи в цій комісії звичайно ставали найбільш літературно розвинені діти. Ця комісія (трьох, четверо) перчитувала в відповідному видавці твори письменника, якому присвячується ранок або вечірка, вона ж складала біографію, вибирала матеріал для декламацій або вистав (як-що письменник-драматург), гарні з боку думки і форми вирази для плакатів. Ця ж комісія після нарад зо мною і ухвали її роботи, за допомогою кращих класних каліграфів, переписувала окремі твори або ролі для своїх товаришів. Поруч з цією комісією звичайно працювали співоча або музична комісія. Завдання цієї комісії—підібрати потрібні і відповідні номери співу або й музики (хоча б і самої примітивної). За-для виконання номерів співу, музики, декламації і вистав необхідно утворювалась щея артистична комісія, яка з-поміж своїх членів вибирала режисерів, сценаріусів, суфлерів, артистів, декламаторів, співаків і музикантів. Ні одна вечірка або ранок не обходяться без портрета письменника, якого святкують, без живих картин, без художньо оздоблених плякатів і програм, без відповідного убрання помешкання. Це вже діло художньої комісії. Нарешті, щоб всі діти мали змогу приймати участь в святі, щоб всі були зацікавлені роботою, щоб ніхто не міг пожалуватись, що йому нема чого робити, я складав ще й господарську комісію, яка повинна дбати про потрібний для вечірки або вистави реквізит, про різні матеріяли для роботи всіх вищих комісій про зустріч і вітання гостей і т. д. При такій організації справи всі діти приймають участь в роботі, свято являється наслідком спільної товариської праці, всі діти зацікавлені його успіхом, всі залюбки й охоче працюють для нього. Таке свято не тільки допомагає національному вихованню дітей, не тільки дає їм гарні естетичні враження і широкий простір для самодіяльності і творчости, не тільки викликає роботу їх розуму й почування, а й зміцняє гарні, щиро товариські відносини між дітьми, міцно зв'язує, з'єднує їх спільною працею, організує їх, покладає добрий початок соціальному вихованню дітей.

Наз складанням матеріялів для Шевченківських свят працювала комісія в склад якої входив я.

Скажу кілька слів про свою роботу.

Весь матеріял для декламацій я брав виключно з „Кобзаря“,—з повістей Шевченка у мене нема ні одного номера: я вважав не зручним брати уривки з цих повістей в перекладі (Копицького) на українську мову, а в оригіналі, себ-то по-російськи, і поготів. З власного досвіду я знаю, що дитина годі тільки зможе гарно прочитати що-небудь, коли вона добре, шакем розуміє читаве, коли думки, висловлені автором, не перевищать її розумового рівня, коли почування, якими проймає твеса, близькі, рідні, знайомі, не чужо її психіці, коли ця твеса приступна для неї з боку літературного складу, коли, нарешті, вона вимагає такого саме артистичного і духовного висловання, на яке може спроможтись дитина, до якого вона доросла. Маючи все це на увазі, я поділяв матеріял за-для декламації на три частини: за-для низчої школи, для вищої початкової школи і для середньої школи. Мушу зробити пояснення до цього поділу. Коли я говорю про низчу школу, то маю на увазі

малих дітей, од 7 до 11 років (приблизно),—вища початкова школа це діти од 10 до 15 років.—середня—більш дорослі юнаки, учні старших класів середніх шкіл. Ці три категорії дітей, на мою думку, мають певну, сталу з загального, розумного, наукового, естетичного і аргументаційного боку фізіономію, і про них можна говорити, як про окремі групи. Звичайно цей поділ не можна і не треба розуміти дуже догматично. Я мав на увазі типи дітей, а не окремі дуже оригінальні індивідуальності. Часто виключно талановита дитина низчої школи може значно вище стояти щод до свого розвитку од дитини вищої початкової школи, а учень старших класів середньої школи—нижче од учня вищої початкової школи. Я зумисне найбільше матеріялу підібрав для середньої групи дітей, бо думаю, що з цього одділу можуть брати померк для деклямації і більш розвинені діти низчої школи, і менші обдаровані учні старших класів середньої школи. Взагалі я просив би шановних товаришів-учителів дивитись на мою роботу, як на допомогу тільки їм в їхній важкій праці, не надавати їй дуже багато значіння. Я не хочу, щоб моя робота завважала їм виявляти свою індивідуальну, самостійну, творчу думку і ініціативу: оригінальний, творчий юрив і праця учителя для мене, старого педагога, дорожче всього, — мені було б дуже прикро, як би моя робота хоч трохи причинила цю самостійну, творчу роботу.

Опріч матеріяліз для деклямації, я вибрав чимало „гарних виразів“ з творів Шевченка „за-дя плякатів“. Мені здається, що ці гарні з боку змісту і форми вирази Шевченка дадуть учителям теми для бесід з дітьми, познайомлять дітей з головнішими ідеями творів Шевченка, будуть добрим початком для вивчення класичної Шевченківської фразеології. Кожна (по змісті) дитина повинна вибрати собі (краще сама, а то й за допомогою вчителя) який-небудь гарний вираз, можливо краще—(великими літерами, на товстому папері, розмалювавши відповідно до свого смаку)—перенести його і оддати до художньої комісії для окраси помешкання, де має бути свято. Художньо оздоблені плякати ці можна порозвішувати по стінах залі,—можна поробити з них прапорці, дати їх до рук дітям, поставити дітей, яко почесну варту, коло портрета Шевченка,—можна, нарешті, організувати святочний похід дітей з цими прапорцями-плякатами.

Кінчаю свої примітки і поради як найщирішим бажанням успіху в справі утворення Шевченківських свят і проханням до товаришів-учителів вибачити за можливі, а почасти вже й мені самому відомі дефекти моєї роботи.

Матеріяли для деклямації.

I.

Низша школа.

1) „Уривок з „Причинної“: „Зацебетав жайворошок... „добре заснули“ (5 стр.) (Назваги „Рапок“) 1).

2) Початок „На вічну пам'ять Котляревському:“ „Соце грає“.—(12 рядків) (9 стр.).

¹⁾ Дав. „Кобзар“, вид. Благод. Общества.—СПБ., 1908 р., видач. друге.

- 3) Уривок з „Катерини“: „Кричать сови“... (10 рядків,—назвраті „Щіч“, стр. 22).
- 4) Початок „Тополи“: „По діброві вітер віє“... до „На чужині тії“ (стр. 37).
- 5) Уривок з „Гайдамаків“: „Встала весна, чорну землю сонну розбудила“,— до „А для кого?“ („Весна“, 9 рядки, (192)).
- 6) Початок „Утолені“ (В'ночі,—12 рядків) (145 стр.).
- 7) Уривок з поеми „Сон“ (Ранок світає“... 22 рядки,—172 стр.).
- 8) Уривок з „Послання“ („Учітось, брати мої“... 17 рядок.—267 стр.).
- 9) Лілея (Початок, 18 рядків,—стр. 285).
- 10) Уривок з „Відьки“ („Весна зиму проталєє“,—11 рядк.—305 стр.).
- 11) Вечір („Садок вишневий коло хати“... 316—317 стр.).
- 12) Уривок з „Княжин“ („Осло! і серце одпочине“... 11 рядків—323—324 стр.).
- 13) „Сонце заходить, гори чорніють“... (336 стр.).
- 14) Уривок з „Сну“ (Вечір: „Вечіріє сонце гай золотиво“... 10 рядків,—стр. 341—342)
- 15) „Он гляну я подивлюся“... (379 стр.).
- 16) „Та не дай, Господи нікому“... (379 стр.).
- 17) „По вулиці вітер віє та сніг замітає“... (424 стр.).
- 18) „На велидень, на соломі“... (481 стр.).
- 19) „І досі спитьєя“... (513 стр.).
- 20) „Тече вода з під явора“... (606—607 стр.).

II.

Вища початкова школа.

- 1) Уривок з „На вічну пам'ять Котляревському“: „Праведная душе. Прийми мою мову“ (до кінця, стр. 11).
- 2) „Тече вода в синє море“ (12 стр.).
- 3) Уривок з „Катерини“: „За Київом та за Дніпром“... до— „З сипом почували“ (стр. 24). („Катерина і чумаки“).
- 4) „Іван Підкова“ (35 стр.).
- 5) „До Основ'яненка“ (46 стр.).
- 6) „Тарасова піч“ (49 стр.).
- 7) „Думи мої, думи“... до: „Не сказали б на сміх“... і од слів: „Думи мої, квіти мої діти“... до кінця (54—56 стр.).
- 8) Маркевичу: „Бандуристе, орле синій“... (57 стр.).
- 9) Уривок з Гайдамаків: „Сипи мої, гайдамки“... до слів: „Вбачайте! Кричіть собі“... (61—62 стр.).
- 10) Уривок з „Гайдамаків“: „О, Безе мій млаті!“ (7 рядків) (69).
- 11) З „Гайдамаків“: „Гомоніла Україна“... до слів: „Серце усміхнеться“... (95—96 стр.).
- 12) „Чого мені тяжко“... (188 стр.).
- 13) „Не завидуй багатому“... (140 стр.).

- 14) Уривок з „Невольника“ (Посвята: „Думи мої молоді“... до слів: „Господа богатя“...—202—203 стр.).
- 15) Уривок з „Невольника“ (Доля: „Той блукає за морями“... до слів: „У колісці найде“...—203 стр.).
- 16) Уривок з „Невольника“ („Минають дні“... до: „Як дуб похвалвся“... 212—213 стр.).
- 17) Уривок з „Наймички“ (I і II глав.,—242—245 стр.).
- 18) Маленькій Марьяні (171—272).
- 19) Псалми XII (272), LIII (275), CXXX (278).
- 20) Лілея (Початок, до слів: „Моя мати чогось вона“..., далі од слів: „Молодого короткого не дали“..., до кінця—285).
- 21) Відьма (початок, кінчаючи: „І всетворящую любов“,—239—240 стр.).
- 22) „Мені однаково“... (310—311 стр.).
- 23) „Три шляхи“... (314—315 стр.).
- 24) Н. І. Косгомарову (315—316 стр.).
- 25) „Думи мої, думи мої, ви мої єдині“... (322 стр.).
- 26) Княжна (початок, кінчаючи: „Богові розкажеи“,—321—323).
- 27) „Самому чудно... А деж дігись?“... (352—353 стр.).
- 28) „І небо невмигте, заспані хвилі“...(415—416 стр.).
- 29) „І виріє я на чужині“... (до слів: „І не в однім отім селі“... 416—417).
- 30) „Ой, не пьються пива, меду“... (427 стр.).
- 31) „Не так тії вороги, як добрії люде“... (431—432 стр.).
- 32) „Ой, чого ти почорніло, зелене поле“?... (433 стр.).
- 33) „У неділеньку у святую, у досвітнюю годину“... (434—436 стр.).
- 34) „Не до-дому вночі йдучи“... (452—453 стр.).
- 35) Сцена з „Сотника“ (Починаючи: „Сидить сотник на причілку“..., до слів: „А старому не до того...,—далі од слів: „І пальцями старий сотник“..., але до слів: „Сотник.—Ні, треба трохи подождать“!...—(455—457 стр.), далі: „А, ти вже й скрипку приніс!“..., аж до розділу IV: „Мать-би, жить“...—458—459 стр.).
- 36) „За сонцем хмаронька пливе“... (468—469 стр.).
- 37) „На-що мені женигися“?... (470—471 стр.).
- 38) „Заросли шляхи тернами“... (475—476 стр.).
- 39) „Буває, іноді старий“... (482 стр.).
- 40) „І золота й дорога“... (486 стр.).
- 41) „Готово! Парус роспустили“... (488—489 стр.).
- 42) „Ми заспівали, розійшлись“... (493).
- 43) „Не молялася за мене“... (494 стр.).
- 44) Уривок з „Неофітів“: „Благословенная в женах“... до слів: „Не в наших краі, Богу милім“... (529—530 стр.).
- 45) Дош (548 стр.).
- 46) Сон („На панщині пшеницю жала“... 551 стр.).
- 47) Марку—Вовчку (553 стр.).
- 48) Плач Ярославни (590—591) (Перший розділ).

49) „Не нарікала я на Бога“... (598—519 стр.).

50) „Минули літа молодії“... (603 стр.).

III.

Середня школа.

1) „Вітре буйний, вітре буйний“ (7 стр.).

2) „Перебендя“ (43 стр.).

3) „Думи мої, думи мої, лихо мені з вами“ (57 стр.).

4) Гайдамаки: Початок, до слів: „Сини мої гайдамаки“...

5) Гайдамаки: „Сини мої, гайдамаки“... до: „Отак, сидя в кінці стола, міркую, гадаю“... (61—65 стр.).

6) Уривок з „Гайдамаків“: „Дяк співа, похи з кадилами“... до слів: „Треті ший“ (92—94 стр.).

7) „Чигирин“ (158—160 стр.).

8) „Сон“ („У великого своя доля“...) до слів: „І знов лечу по-пад землею“...—Уривок. (169—174).

9) П. В. Гоголю (189 стр.).

10) Уривок з „Івана Гуса“: Смерть Гуса (од слів: „Задзвонили у Кон-стації рано в усі дзвони“...—до кінця—198—201 стр.).

11) Кавказ (256—261).

12) Посланіє (261—268).

13) Минають дні, минають ночі“... (280).

14) Русалки (287—289).

15) „Чого ти ходиши на могилу“... (312—314 стр.).

16) „Мені тринадцятий минало“... (336—338 стр.).

17) Ляхам (347—348 стр.).

18) Пророк (409).

19) „Не для людей, тієї слави“... (418 стр.).

20) „У тієї Катерини хата на помості“... (428—430 стр.).

21) „Ой люді, люді, мой дитинко“... (432 стр.).

22) „І знов мені не привезла нічого почта з України“... (444—445).

23) „Застувила чорна хмара та білую хмару“... (449—451 стр.).

24) „У нашим раї на землі“... (477—479) до слів: „А ти, великомученице?..

25) „Лічу в неволі дні і ночі“... (490—493 стр.).

26) „Як би Ви знали, павичі“... (504—506 стр.).

27) „Уривок з „Неофітів“: глава V.—(534— стр.).

28) „Подражаніє Ісаї“ глава XXXV (554—555 стр.).

29) Сестрі („Минаючи убогі села“..., 557 стр.).

30) Початок „Марії“, (до I розділу) (560—561 стр.).

31) Оєїї глава XIV (583—585 стр.).

32) „Чи не покинуть нам, небого“... (610—612 стр.).

33) Перша сцена з „Назара Стодої“.

IV.

Гарні вирази для плякатів.

- 1) „Все сумує,—тільки слава сонцем засіяла; не вмере Кобзарь, бо навіки його привітає“ (11 стр.).
- 2) „Будеш, батьку, манувати, поки живуть люди“ (ів.).
- 3) „Пови сонце з неба сие, тебе не забудуть“ (ів.).
- 4) „Прилини до мене хоч на одно слово та про Україну мені заспівай“ (11 стр.).
- 5) „Єсть на світі доля, а хто її знає?“ (21 стр.).
- 6) „Єсть на світі доля, а хто її має?“ (ів.).
- 7) „Люде гнуться, як ті лози, куди вітер віє“ (25 стр.).
- 8) „Сиротині сонце—світить, та не гріє“ (ів.).
- 9) „Смієш, лютий враже, та не дуже, бо все гине, слава не поляже“ (47).
- 10) „Наша дума, наша пісня не вмере, не загине“ (47 стр.).
- 11) „Ті слави козацької по вік не забудем“ (50 стр.).
- 12) „Україно, Україно, пенько моя, пенько! Як здадаю тебе, краю, завьлі-не серденько!“ (50 стр.).
- 13) „Думи мої, думи мої, лихо мені з Вами“ (54 стр.).
- 14) „Тяжко важко умирати у чужому краю!“ (59).
- 15) „Все йде, все минає —і краю немає“... (60 стр.).
- 16) „Як небо блакитне, нема йому краю, — так душі починаю і краю немає“ (60 стр.).
- 17) „Україну ховайте: не дайте матері, не дайте в руках у ката пропая-дати“ (92 стр.).
- 18) „У всякого своя доля і свій шлях широкий“ (169).
- 19) „Раз добром палиге серце ввік не прохолоне“ (176).
- 20) „Я вишком Богу помолюся, щоб усі Славяне стали добрими братами і синами сонця правди“... (193).
- 21) „Прозріте люди: день настав“ (145).
- 22) „Встане Укра на і розвіє тьму неволі“ (240).
- 23) „Світ правди засвітить, і помоляться на волі невольничі діти“ (240).
- 24) „Не вмірає наша правда, не вмірає воля“ (256).
- 25) „Неситий не виоре на дні моря поли, не скує душі живої і слова живого“ (256).
- 26) „Встане правда, встане воля,—і Тобі одному поклячяться всі язики во віки і віки“... (257).
- 27) „Борітеся, борітеся: Вам Бог помагає, за Вас сила, за Вас воля і правда святая“ (258).
- 28) „Подивіться на рай тихий, на свою Вкраїну; полюбіте ширим серцем велику руйну!“ (262).
- 29) „Розкуйтеся, братайтеся!“ (262).
- 30) „У чужому краю не шукайте, не пытайте того, що нема і на небі, а не тільки на чужому полі“...

- 31) „В своїй хаті—своя правда, і сила, і воля“ (262).
- 32) „Нема на світі України, немає другого Дніпра“ (262).
- 33) „Розкинуться незабором заковані люде; настане суд, заговорить і Дніпро, і гори“... (263).
- 34) „Не дуріте дітей Ваших, що вони на світі на те тільки, щоб панувать“... (263).
- 35) „Як би Ви вчилися так, як треба, то й мудрость би була своя“... (264).
- 36) „Всі мови славянського люду—всі знаєте, а своєї дасть Бог“... (264).
- 37) „Колись будем і по-своєму глаголать, як німець покаже, а до того й історію паян нашу розкаже“... (264).
- 38) „Все розберіть, та й снитайте тоді себе: що ми, чіу діти? яких батьків?“
- 39) „На Січі мудрий Німець картопельку садить; а Ви її купуєте, їсте на здоров'я та славите Запорожжя“ (266).
- 40) „Доборолась Україна до самого краю: гірше Дяха свої діти її розпинають“ (268).
- 41) „Учітесь, брати мої! думайте, читайте, і чужому научайтесь, — свого не цурайтесь!“ (267).
- 42) „Хто матір забуває, того Бог карає, чужі люде цураються, в хату не пускають, свої діти, як чужі, і немає злomu на всій землі безковечній веселого дому“ (267).
- 43) „Обніміте, брати мої, найменшого брата,—нехай мати усміхнеться, заплакана мати“ (268).
- 44) „Забудеться срамотня давня година, і оживе добра слава, слава України!“ (268).
- 45) „Світ ясний, невечерній, новий засяє“ (268).
- 46) „Обнімітьса, брати мої, молю Вас, благодаю!“ (268).
- 47) „За святу правду, волю, розбійник не встане“ (270).
- 48) „По якому правдивому, свитому закону і землею, всім даною, і сердешним людом торгуєте?“ (270).
- 49) „Не однаково мені, як Україну злії люде присплять лукаві, і в огні її, окрадену, збудять“... (311 стр.).
- 50) „Холоде серце, як згадаю, що не в Україні поховують, що не в Україні буду жити, люде і Господа молити“ (320).
- 51) „Свою Україну любіть, любіть її!.. Во время люте, в останню, тяжкую минуту за неї Господа молити!“... (321).
- 52) „Ох, діти, діти!.. Велика Божа благодать!..“ (326).
- 53) „Любітєся, брати мої, Україну любіте, і за неї, безталанну, Господа молити!“... (335—336).
- 54) „І мене в сем'ї великій, в сем'ї волній новій не забудьте помилути не злим тихим словом!“ (284).
- 55) „Не дай, Боже, в чужім краю згинуть у неволі“ (359).
- 56) „Левше умірати хоч на пожарині в своїй стороні, ніж в чужій—в пам'ятах“ (367).
- 57) „Де нема святої волі, не буде там добра ніколи“ (386).

58) „Неначе наш Дніпро широкий, слова його липсь, текли і в серце падали глибоко, і ніби тим огнем зекля холодні душі“. (409)¹⁾.

59) „Світе тихий, краю милий, моя Україно! Защо тебе окрадено, за-що, мамо, глянеш?“ (156).

60) „Кращого немає нічого в Бога, як Дніпро та наша славна Україна“... (416).

61) „Між горами старий Дніпро, неначе в молоці дитина, красується, любується на всю Україну“... (417).

62) „Мов орел гої приборканий, без крил та без волі, знеміг славний Дорошенко, сидяти в неволі, тай умер з мудьги“... (451 стр.).

63) „На те й лихо, щоб з тим лихом бігись“... (453).

64) „О Господи, дай мені хоч глянуть на народ отой убогий, на тую Вкраїну,—не дай мені згинуть отуг, на чужині!“ (476).

65) „У наших раї, на землі, нічого кращого немає, як тая мати молодая з своїм дитяточком малим“ (477).

66) „Добре жить тому, чия душа і дума добро навчилася любити“ (482).

67) „Хочеться жити і любити Твою (Божу) правду, і весь світ обняти!“ (489—490).

68) „Може, ще я подивлюся на мою Україну... Може, ще я поділюся словами—сльозами з дібровами зеленими, з темними дугами!... (492).

69) „Дай дожити, подивитись, о Боже мій милий, на лави тії зелені тії могили!“ (492).

70) „Може, мені на чужині лежать легше буде, як ииоді в Україні згадувати будуть“... (492).

71) „Серце холове, як подумаю, що, може, мене похоронять на чужині, і ці думи зо мною сховають, і мене на Україні ніхто не згадає“ (492).

72) „Благаю, щоб хоч умерги на Дніпрі, хоч на малесенькій горі“... (495).

73) „Жива душа поетова святая, жива в святих своїх речах; і ми, читая, оживаєм і чуєм Бога в небесах“ (503).

74) „Хвала вам, душі молодії, хвала вам, лицарі святії, во-віки-віки похвала!“... (540).

75) „У нас нема зерна неправди за собою“... (518).

76) „Возвеличу малих отих рабів німих! Я на сторожі коло їх поставлю слово!... (553).

77) „Правда оживе, патхисе, вакличе, нажене не ветхее, не древле слово ростліняее, а слово нове між людьми криком пронесе“... (585).

78) „Робочим головам, рукам, на сій окраденій землі, свою Ти силу низпошли“... (587).

79) „Мені, мій Боже, на землі подай любов, сердешний раї, і більш нічого не давай!... (587).

80) „Трудящим людям, Всеблагий, на їх окраденій землі свою Ти силу низпошли!“ (587).

¹⁾ Ця напис годиться для портрету. Ред.

81) „Чистих серцем—воло їх постав Ти Ангели свої, щоб чистоту їх соблюли!“ (587).

82) „Мені, о Господи, подай любити правду на землі, і друга широго пошлі!“ (588).

83) „Доброзичдущим руками і покажи, і поможи, святую силу низпошли!“ (588).

84) „Всім нам вкупі на землі єдиноміслиє подай, і братолюбіє пошлі!“ (588).

85) „Подай і нам, всещедрий Боже, ...любов безвічну, сугубу на той світ тихий принести!“ (595).

86) „На оновленій землі врага не буде, супостата, а буде син і буде мати, і будуть люди на землі!“ (597).

87) „Орися, моя ниво, долом та горою, та засійся, чорна ниво, волею ясною!“ (598).

88) „Розвернися на всі боки, ниво-десятино, та посійся не словами, а розумом, ниво!“ (599).

89) „Сонце йде і за собою день веде... і буде правда на землі!“ (604).

90) „Чи буде правда між людьми?... Повинна бути, бо сонце стане і осквернену землю спалить“... (605).

91) „Наді—наша винька, кохана, ніжна, певна і незрадлива до самої могли“... (Журнал, 28 стр.)¹⁾.

92) „Перед мене вилалася моя прекрасна, моя безталанна Україна в усій своїй меланхолічній красі непорочній!“ (ib. 40).

93) „О, горопашна моя, моя прекрасна, моя люба Україно!“ Чи скоро я дихатиму твоїм солодким повітрям животворним?“ (Журнал, 65 стр.).

94) „Други мої! Ширіі мої! Пишіть! Подавайте голосу за оту чернь горопашну, брудну, за отого смерда безсловесного, зневаженого!“ (Журнал, 111 стр.).

95) „Велико щастя бути вольним чоловіком: робиш, що хочеш, ніхто тебе не сипить!“ (Листв, 343 стр.)²⁾.

96) „Нехай я буду і мужицький поет, аби тільки поет, то мені більше нічого й не треба!“ (ibid., 347 стр.).

97) „Тяжко, брате мій добрий, каратися і самому не знати за що!“ (ibid., 353 стр.).

98) „Як згадаю що-небудь про нашу бідну Україну, то сльози так і капають із старих очей“... (ibid.).

99) „Я по плоті і духу син і рідний брат нашого безталанного народа.“ (ibid., 433 стр.).

В. Дурдюковський.

¹⁾ „Журнал“ цітую по III т. Львівського видав. „Кобзаря“, р. 1893.

²⁾ Цитати з „Листів“ навожу по видав. Яковівка „Твори Т. Шевченка“, т. II, р. 1911.